

ปริทัศน์บทความ: เรื่องพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ทางวัฒนธรรม และพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม¹

Article Review: Public Space, Cultural Space and Public Cultural Space²

เมธี พิริยการนนท์ และ นพดล ตั้งสกุล

Methee Piriyakarnnon and Nopadon Thungsakul

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ขอนแก่น 40002 ประเทศไทย

Faculty of Architecture, Khon Kaen University, Khon Kaen, 40002, Thailand

บทคัดย่อ

พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางวัฒนธรรม มีการศึกษาทั้งด้านนิยาม ความหมาย และลักษณะเฉพาะอย่างมากมาย โดยจะถูกอธิบายโดยทั่วไปว่าเป็นพื้นที่ของทุก ๆ คน มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างคนกับพื้นที่ เป็นพื้นที่ที่คนใช้งานได้อย่างอิสระเสรี สามารถเข้าถึงได้ทุกคน และยึดครองโดยชอบธรรมได้ทั้งจากภาครัฐและเอกชน แต่ในเชิงวิชาการยังมีความคลุมเครือเกี่ยวกับเรื่องการซ้อนทับ นอกจากนี้ยังมีความไม่ชัดเจนด้านความหมายของพื้นที่สาธารณะกับพื้นที่ทางวัฒนธรรม บทความนี้เป็นการอภิปรายผลให้เข้าใจถึงความสำคัญของวัฒนธรรมที่มีผลต่อพื้นที่สาธารณะ ทั้งทางด้านกลุ่มคน ชาติพันธุ์ คติความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ จากการทบทวนวรรณกรรม การศึกษาผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับคำว่า พื้นที่สาธารณะ และ พื้นที่ทางวัฒนธรรม ในกระแสของการเปลี่ยนแปลงอย่างพลวัต โดยจะอภิปรายถึงการซ้อนทับของความหมายและคำจำกัดความของคำว่า พื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม เพื่อการทำความเข้าใจและศึกษาเชิงลึกในโอกาสต่อไป

คำสำคัญ: พื้นที่สาธารณะ, พื้นที่ทางวัฒนธรรม, พื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม, การซ้อนทับของความหมาย

Abstract

A study about public and cultural spaces in terms of definition, meaning, and characteristic are numerous. Generally speaking, the public and cultural spaces are defined as everyone's area. There is an interrelation between people and the area where everyone can use it freely and belong rightfully to both government and private sectors. However, it is still unclear about the overlapping meaning of public space and cultural space. This article explores the importance of culture in public spaces concerning ethnic groups, beliefs, and traditions. Literature review on the subject provides a better understanding of the overlapping meaning and more precise definition of the terms public cultural space, which will be helpful for further study.

Keywords: public space, cultural space, public cultural space, overlapping meaning

บทนำ

ความสัมพันธ์เชิงความหมายของคำว่า “พื้นที่”³ ไม่ได้มีความหมายเพียงแค่พื้นที่กายภาพที่มองเห็นและจับต้องได้ แต่รวมถึงความเป็นพื้นที่ในจินตภาพ เช่น พื้นที่ทางสังคม พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ทางด้านการแสดงอำนาจ ฯลฯ การนิยามกรอบของพื้นที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับการกระทำของคน ด้วยเหตุดังกล่าวจะเห็นได้ว่า “พื้นที่เป็นพื้นฐานของชีวิตทางสังคมทุกรูปแบบ” และเกิดการขยายกรอบเชิงการนิยามความหมาย แตกแขนงออกมาในหลาย ๆ คำ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ทางสังคม พื้นที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งปัจจุบันในยุคของข้อมูล ยุคโลกาภิวัตน์ ยุคแห่งข่าวสารและการสื่อสาร ทำให้เกิดกระแสของการเปลี่ยนแปลงขึ้น เกิดการเปลี่ยนถ่ายทางวัฒนธรรมตามกระแสวัฒนธรรมบริโภคนิยม เป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านทุนนิยม นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและแปรรูปทางวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ทำให้การนิยามเชิงพื้นที่มีบทบาทสำคัญเพิ่มมากขึ้น และเราจะเห็นว่าความเป็นพื้นที่

เหล่านี้มีการซ้อนทับหรือแยกออกจากกันชัดเจน และมีความคลุมเครือด้านความหมายของพื้นที่ต่าง ๆ

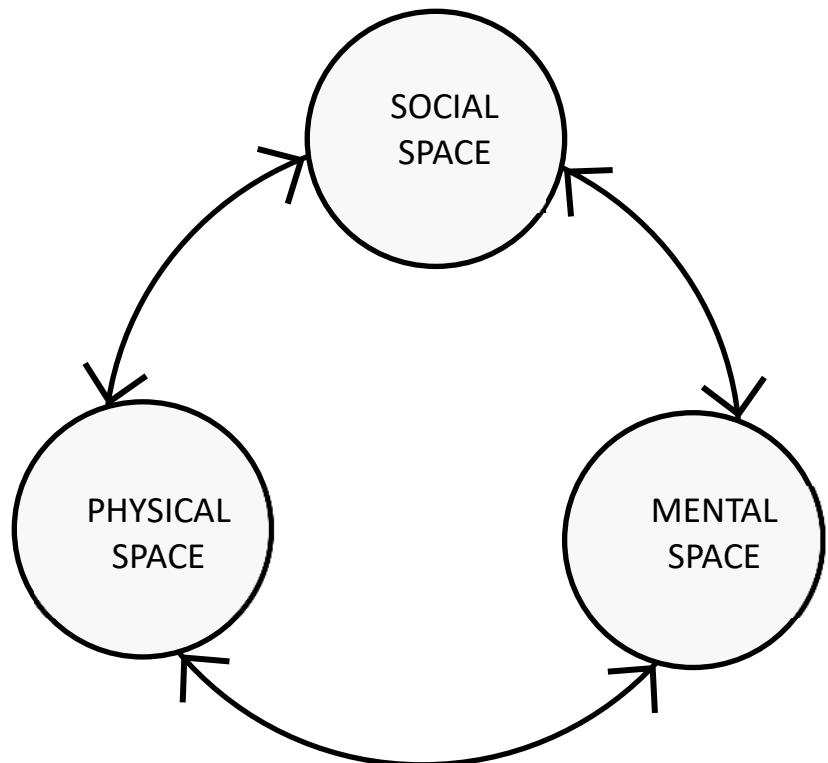
การศึกษาเรื่องพื้นที่ (Space) มีการศึกษาในหลากหลายสาขาและให้ความหมายที่เหมือนและแตกต่างกันไป แต่ก็มีการใช้งานกันอย่างทั่วไป โดยในการศึกษาสาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์มีการศึกษาเรื่องของพื้นที่สาธารณะ (Public Space) ในเชิงการออกแบบ หรือในเชิงพฤติกรรมของการใช้งานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ ขนาดส่วน (Scale), พื้นที่ใช้สอย (Function), การรับรู้ (Perception), ความสวยงาม (Aesthetic) โดยมีการคำนึงถึง รูปแบบ วิถีชีวิต ประเพณีต่าง ๆ เป็นเรื่องสำคัญต่อมา ในทางกลับกันการศึกษาเรื่องของ พื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural space) ก็มีการศึกษาที่หลากหลายในสาขาของมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่เน้นในเรื่องของการสื่อความหมาย การสร้างภาพตัวแทนของรูปแบบ วิถีชีวิต ประเพณีต่าง ๆ ความเชื่อ โดยมีการคำนึงถึงสิ่งที่เป็นกายภาพเป็นเรื่องรอง แต่ในเรื่อง “พื้นที่ว่างสาธารณะทางวัฒนธรรม” (Public cultural space) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการซ้อนทับ (Overlap) การมีความหมายและการใช้พื้นที่ร่วม (Interface) ของการใช้งานแบบสาธารณะ และการแสดงตัวตนทางวัฒนธรรม ปรากฏอยู่ในเมืองต่าง ๆ อย่างมากมาย ซึ่งล้วนสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม สถาปัตยกรรม พฤติกรรม และมนุษย์ทั้งทางกายและจิตใจ การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ ปรากฏการณ์ทางสังคม และ “วัฒนธรรม” ที่มีความหลากหลายนั้น เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวด้านความหมาย และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้เกิดการผสมผสานทางด้านพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางวัฒนธรรม กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ภายใต้กระแสบริโภคนิยมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเรื่องของพื้นที่ ภายในกรอบแนวคิดเชิงความสัมพันธ์ของการให้ความหมายของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม โดยครอบคลุมถึงเรื่องของ บริบทด้านพื้นที่ ด้านปรากฏการณ์ของพฤติกรรม การใช้งานของมนุษย์ที่แสดงให้เห็นถึงคติ ความเชื่อ วิถีชีวิต การจัดการของภาคีที่เกี่ยวข้อง แต่ยังไม่มีการชี้ให้เห็นภาพชัดเจนในเรื่ององค์ประกอบทางวัฒนธรรมและตัวแปรทางวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมในภาพรวมและวัฒนธรรมเฉพาะ ว่ามีผลต่อการใช้พื้นที่หรือพื้นที่สาธารณะ และต่อการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ หรือมีผลต่อการจำแนกพื้นที่สาธารณะในเชิงวิชาการ

ในบทความนี้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และทบทวนงานวิจัยในศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องของพื้นที่ (Space) พื้นที่สาธารณะ (Public space) และพื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural space) โดยมีปัจจัยหลักในการศึกษาคือ การให้ความสำคัญในการอธิบายความเป็นมาของแนวคิด การให้ความหมาย ความสัมพันธ์ การครอบครอง อีกทั้งยังเน้นเรื่องเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงด้าน สังคม เศรษฐกิจ ปรากฏการณ์ทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย ทั้งการผสมผสานสังคมตะวันออกและสังคมตะวันตก หรือแม้กระทั่งในสังคม ออนไลน์ สังคมเสมือนจริง เพื่อเป็นการกำหนดความหมาย และความเป็น พื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมในเมือง

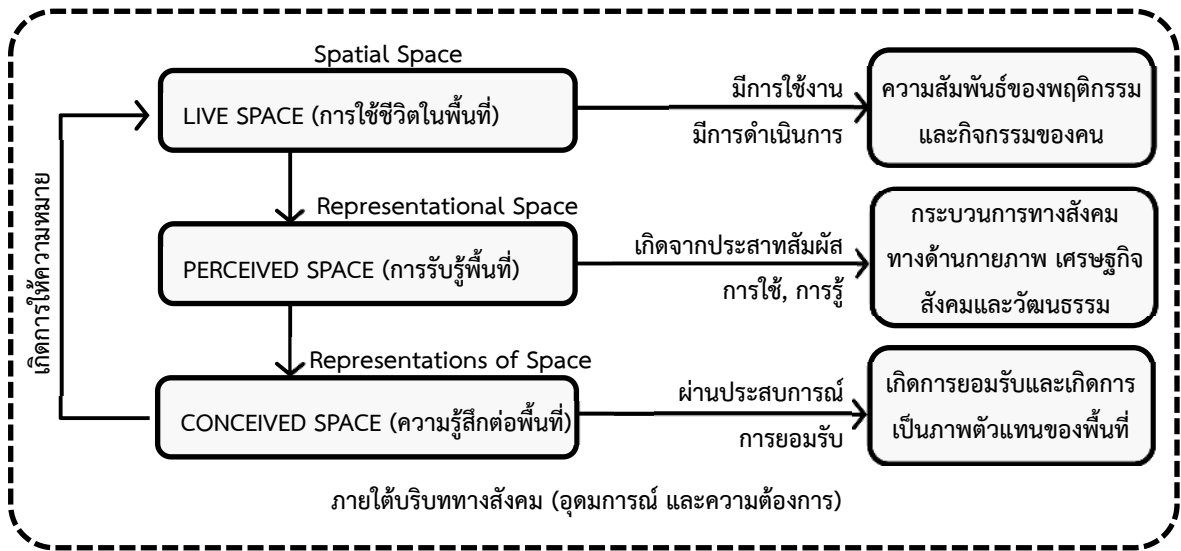
ความหมายและความเป็นพื้นที่

จากการศึกษาแนวคิดด้านพื้นที่ (Space)⁴ ที่แสดงความสัมพันธ์เชิงความหมาย คือพื้นที่ทางกายภาพ (Physical space) พื้นที่ทางสังคม (Social space) และพื้นที่ทางจิตใจ (Mental space) เป็นพื้นที่ที่เกิดจากผลผลิตของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดการปฏิสัมพันธ์กัน เกิดจากพฤติกรรมเป็นพื้นที่อิสระที่รวมเรื่องของการใช้งานและการรับรู้ในแต่ละสภาวะการณ์ ผ่านประสบการณ์ความสัมพันธ์ของมนุษย์ กระบวนการทางสังคม และการผลิตซ้ำทางสังคม ทำให้เห็นภาพของพื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ และยังมองความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางกายภาพกับพื้นที่ในเชิงจินตภาพเป็นลักษณะที่เชื่อมโยง และถ่ายทอดเป็นพลวัตและวัฏจักร โดยมีองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบ คือ 1) ภาพตัวแทนของพื้นที่ (Representations of space) 2) พื้นที่ที่เป็นตัวแทน (Representational space) และ 3) ปฏิบัติการต่อพื้นที่ (Spatial space) ซึ่งจะนำไปสู่การผลิตซ้ำทางสังคมชุดใหม่ สะท้อนให้เห็นถึงอำนาจและชุดความหมายที่ส่งผลให้เกิดกระบวนการและผลลัพธ์ จนกระทั่งเป็นการสร้างความหมายใหม่ในที่สุด กระบวนการประกอบสร้างความหมายของพื้นที่⁵ ในความทรงจำของคน จากประวัติศาสตร์ พฤติกรรม วิถีชีวิต หรือคนสำคัญ โดยพื้นที่ทางกายภาพในตัวแสดง (Subject) จะส่งผลให้เกิดความเข้าใจต่อพื้นที่บางอย่างร่วมกันในสังคมจากการปฏิบัติกิจกรรมผ่านพื้นที่กายภาพนั้น ๆ (Spatial practice) จนสังคมผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์พื้นที่และความหมายความเข้าใจ (Representational spaces) จนผลิตสิ่งที่เรียกว่า “ภาพตัวแทนของพื้นที่” (Representation of space)

พื้นที่ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการใช้ชีวิตในพื้นที่นั้น ๆ ผ่านการใช้งาน การดำเนินการในกิจกรรม พฤติกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่ สร้างการรับรู้รูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน เรียกว่า กระบวนการทางสังคม จนเกิดการยอมรับทางสังคม จนเปลี่ยนเป็นตัวแทนของพื้นที่ ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในการยอมรับและการเรียนรู้มากขึ้น ก็เกิดเป็นวงจรของการใช้พื้นที่การให้ความหมายของพื้นที่ต่อไป แต่ถึงกระนั้นในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่มีปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลโดยตรงกับพื้นที่ คือ บริบททางสังคม⁶ ที่มีความแตกต่างกันของความเป็นเมือง ทั้งในเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นตรรกะที่มีเงื่อนไข และความต้องการที่เป็นตรรกะของความมีเหตุและผล ทำให้รูปแบบของพื้นที่แต่ละพื้นที่แตกต่างกันไป บริบททางสังคมที่เป็นปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่นั้นล้วนส่งผลต่อกระบวนการทางสังคม ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดหรือไม่เกิดการเป็นภาพตัวแทนของพื้นที่ก็ได้ การจะเกิดความเป็นตัวแทนของพื้นที่นั้นต้องผ่านกระบวนการทางสังคมที่มีการยอมรับของคน อาจเกิดการวิพากษ์ หรือความขัดแย้งก็ได้ ซึ่งล้วนแล้วเป็นนัยยะและสัญญาณทางสังคมที่เกิดการเห็นร่วมกันเป็นปรากฏการณ์ของกระบวนการทางสังคมที่เป็นพื้นที่ในภาพตัวแทนนั้น ๆ

ภาพที่ 1 แนวคิดด้านพื้นที่ (Space) ของ Lefebvre ที่แสดงความสัมพันธ์เชิงความหมาย

ภาพที่ 2 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางกายภาพกับพื้นที่ในเชิงจินตภาพ เป็นลักษณะที่เชื่อมโยงและถ่ายทอดเป็นพลวัตและวัฏจักรจากแนวคิดของ Lefebvre และ ED Soja

คุณลักษณะของพื้นที่ในงานสถาปัตยกรรมที่กล่าวถึงการครอบครองพื้นที่ที่เกิดจากการใช้งานของมนุษย์ที่ส่งผลต่อการรับรู้ โดยความเข้าใจและการรับรู้ในเรื่องของที่ว่างในกรอบแนวคิดของปรากฏการณ์ศาสตร์ คือพื้นที่หรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นในลักษณะของความสัมพันธ์กันระหว่าง คน (People) สถานที่ (Place) ที่ทำให้เกิดการรับรู้ (Perception) ความเข้าใจที่ว่านั้นเกิดขึ้นในเชิงปริมาณคือสิ่งที่บอกจำนวนได้ เช่น ความสูง กว้าง ยาว ปริมาตร ขอบเขต นั่นคือพื้นที่ทางกายภาพ และในเชิงคุณภาพคือในเรื่องของการรับรู้ถึงความหมาย การรับรู้ถึงบรรยากาศ ความรู้สึกต่าง ๆ ที่มีต่อพื้นที่ พื้นที่เป็นสิ่งที่กำหนดขอบเขต สร้างความหมาย และคุณลักษณะต่อความรู้สึกนึกคิดในการตีความของมนุษย์ซึ่งสัมพันธ์กับบริบททางกายภาพโดยรอบ พื้นที่เป็นการสื่อสารทางความหมายให้กับคนที่มีต่อพื้นที่ ผ่านการรับรู้จากประสาทสัมผัสต่าง ๆ ความรู้สึกและประสบการณ์ในการใช้งานของพื้นที่นั้น ๆ ความสัมพันธ์ของพื้นที่กับบริบทโดยรอบส่งผลต่อความเข้าใจพื้นที่ประกอบกันในเรื่องของความต่อเนื่อง ความปิดล้อม การรับรู้จากคนในที่ว่างนั้น ๆ กล่าวถึงในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่เกิดจากการแปรเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ได้ให้เห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนว่า คุณลักษณะของที่ว่างทางสถาปัตยกรรมนั้นจะขึ้นอยู่กับ การออกแบบจัดวางที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ความสามารถในการรับรู้ที่มากขึ้น แตกต่างกันไปของคุณลักษณะของพื้นที่ที่หยุดนิ่ง (Static space) พื้นที่ที่เคลื่อนไหว (Dynamic space) กล่าวคือ พื้นที่เชื่อมโยงกับพื้นที่อาคาร (หยุดนิ่ง) กับพื้นที่ภายนอก (เคลื่อนไหว)

บริบททางสังคม		บริบททางกายภาพ	
อุดมการณ์	ความต้องการ	อุดมการณ์	ความต้องการ
- ความเป็นมา	- พื้นที่ศูนย์รวมจิตใจ	- การสื่อสารทางความหมาย	- ความสูง
- การช่วงชิงอำนาจ	- พื้นที่ประเพณี	- การใช้งาน	- ความกว้าง ยาว
- การแสดงตัวตนของ	- พื้นที่กิจกรรม	- ความรู้สึกต่อพื้นที่	ของพื้นที่
ภาครัฐและคน	ทางด้านต่าง ๆ เช่น	- การตีความ	- ปริมาตร
- การสร้างความสำคัญ	วัฒนธรรม	- ความเข้าใจต่อพื้นที่ ฯลฯ	- ขอบเขต ฯลฯ
ทางสังคม ฯลฯ	- พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ		

ภาพที่ 3 การวิเคราะห์
ความสัมพันธ์ของอุดมการณ์
และความต้องการของ
บริบททางสังคมและทาง
กายภาพที่มีผลต่อพื้นที่

จากการศึกษาแนวคิดด้านพื้นที่ต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าการผลิตพื้นที่ที่สามารถตีความและสร้างความเข้าใจเรื่องของกระบวนการได้ โดยสังเกตได้ว่าพื้นที่ที่เกิดจากผลผลิตของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดการปฏิสัมพันธ์กันจากพฤติกรรม ความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อพื้นที่ ประกอบสร้างความหมายจากความทรงจำของคน ประวัติศาสตร์ สร้างให้เกิดการรับรู้รูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของแต่ละคน ปัจจัยของการสร้างหรือผลิตพื้นที่ “บริบททางสังคม” กระบวนการทางสังคมนั้นเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เห็นการเปลี่ยนสร้างภาพตัวแทนของพื้นที่ที่ชัดเจน แต่ด้วยในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ในเมือง จะเป็นไปในลักษณะของการเปลี่ยนจากพื้นที่ชนบท หรือพื้นที่กึ่งชนบท สู่ความเป็นเมืองที่มีความทับซ้อนของการให้ความหมาย เกิดการได้เปรียบเสียเปรียบของกลุ่มคนภายใต้สัญญาเชิงอำนาจ ทำให้ควรมีการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอุดมการณ์ และความต้องการของบริบททางสังคม และบริบททางกายภาพให้ครอบคลุม และเห็นถึงการครอบครองพื้นที่ทั้งทางกายภาพและทางจินตภาพ

แต่กระนั้นเองการจะเข้าใจถึงอุดมการณ์ และความต้องการของบริบททางสังคมและทางกายภาพที่มีผลต่อพื้นที่ที่สะท้อนถึงความเป็นเมือง (Urban) จะต้องเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ และไม่ใช่เพียงเหตุการณ์อย่างเดียว แต่จะต้องเข้าใจในหลาย ๆ เหตุการณ์ ต้องเข้าใจว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรในแต่ละช่วงเวลา (Time dimension) และมีความหลากหลายทางวิทยาการทั้งจากแนวคิดทางด้านวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Studies) ภูมิศาสตร์ (Geography) และการสื่อสาร (Communication) ซึ่งอาจจะกล่าวถึงนโยบายทางวัฒนธรรม (cultural policy) ที่ครอบคลุมบริบททางกายภาพ และบริบททางสังคมด้วยเช่นกัน พื้นที่ที่มีความเป็นลักษณะสถานการณ์เฉพาะ ทำให้เกิดการใช้งาน

และการรับรู้ตามสถานการณ์นั้น ๆ จะมีความสัมพันธ์ทั้งทางด้านกายภาพ และทางด้านความคิดผ่านช่วงเวลาของความเป็นดั้งเดิมหรือท้องถิ่นวิวัฒน์ (Localizations) กับโลกาวิวัฒน์ (Globalizations) ความสัมพันธ์ดังกล่าว มินัยยะด้านการผ산ความทันสมัยที่มีรากหรือการอยู่ในความดั้งเดิมที่น้อมรับ เทคโนโลยีอย่างประนีประนอม ฉะนั้นในการจะตอบโจทย์ที่จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งระดับมหภาคและจุลภาคที่มีผลต่อเมือง ชุมชน ชนบท หรือหมู่บ้าน จึงกลับได้รับความสนใจน้อยในเรื่องความสำคัญกับประวัติศาสตร์ พื้นที่-ท้องถิ่น อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม หรือแม้กระทั่งวัฒนธรรมเฉพาะ เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถทำให้เราสามารถวิเคราะห์ถึงนโยบายทางวัฒนธรรม ที่ให้ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ได้มากยิ่งขึ้น เกิดความหลากหลายและเข้าถึงถึง รายละเอียดได้ตั้งแต่พื้นที่สาธารณะ พื้นที่ย่านการค้า พื้นที่อยู่อาศัย ฯลฯ

ความเป็นพื้นที่สาธารณะ

สาธารณะ (Public) คำว่า สาธารณะในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายคือ “เพื่อประชาชนทั่วไป เช่น สวนสาธารณะ โทรศัพท์สาธารณะ บ่อน้ำสาธารณะ, ทั่วไป เช่น ถนนนี้ไม่ใช่ถนนสาธารณะ อย่าแต่งตัวประเจิดประเจ้อในที่สาธารณะ” กล่าวคือพื้นที่สาธารณะ⁷ เป็น คำที่มีความหมายในเชิงสังคมโดยการที่คนหรือกลุ่มคนมีปฏิสัมพันธ์กันได้ มากกว่าการที่มีไว้เฉพาะคนใดคนหนึ่งหรือการสงวนไว้สำหรับส่วนบุคคล โดยมากความเป็นสาธารณะมักถูกโยงเข้ากับคนส่วนใหญ่ แสดงถึงการเปิดเผย มากกว่าเป็นของส่วนบุคคล โดยคำนี้มีความสัมพันธ์กับแนวคิดและทฤษฎี หลาย ๆ สาขาวิชา การจะตีความหมายที่ทำให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นควรมี การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของสาขาวิชานั้น ๆ เช่น ในทางรัฐศาสตร์ ที่ใช้คำว่า “นโยบายสาธารณะ” เป็นการใช้คำว่า นโยบาย มารวมกับ สาธารณะ ในศาสตร์ ด้านนิเทศศาสตร์ มีการพูดถึงความเป็นสาธารณะด้านการประชาสัมพันธ์ ที่เกี่ยวข้องกับสาธาณชน แนวคิดของ Habermas⁸ นักทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ ชาวเยอรมัน “พื้นที่สาธารณะ” เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ “ความรู้สึกเป็นส่วนร่วม (Sense of Public)” โดยกล่าวไว้ว่าเป็นที่รวมของปัจเจกบุคคลจากที่ต่าง ๆ กัน มาเพื่อร่วมวงสนทนาโต้เถียงในเรื่องที่มีความรู้สึกร่วมกัน โดยสถานที่เหล่านี้ เป็นแหล่งที่ให้ผู้คนมาร่วมสนทนาเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสังคม ละแวกบ้าน เพื่อนบ้าน ความสวยงาม หรือแม้กระทั่งการเมืองการปกครอง Habermas

ถือว่าพื้นที่สาธารณะเป็นสื่อกลางแห่งการประสานความสัมพันธ์ของรัฐกับประชาชน และเป็นการต่อต้านระบบศักดินาที่เกิดขึ้น แนวคิดพื้นที่สาธารณะของ Habermas ยังเป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันว่า เป็นต้นกำเนิดแนวคิดของรุ่นใหม่ ๆ ทางด้านสื่อสารมวลชนและนิเทศศาสตร์ และศาสตร์อื่น ๆ ในเวลาต่อมา

พื้นที่สาธารณะ (Public space) ในความหมายของ Moudon⁹ คือ ที่สำหรับผู้คนมาพบปะกัน เพื่อรับอากาศ แสงแดด เพื่อให้ความชุ่มชื้น มีชีวิตชีวาของเมือง ส่วน Kevin Lynch¹⁰ เน้นถึงความเป็นสาธารณะว่าเป็นโครงสร้างของการพัฒนาให้เกิดกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมทางสังคมให้ดียิ่งขึ้น โดยทั้งสถาปนิก นักออกแบบชุมชนเมือง และภูมิสถาปนิก ระบุถึงพื้นที่ที่แสดงถึงความเป็นพื้นที่สาธารณะ ที่มีความหมายถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางกายภาพกับพฤติกรรมของมนุษย์ กาญจน์ นทีวุฒิกุล ได้อธิบายถึงพัฒนาการและประเภทของพื้นที่ว่างสาธารณะ¹¹ โดยกล่าวว่าพื้นที่สาธารณะมีความสำคัญต่อเมือง เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ของคน เริ่มแรกพื้นที่ว่างสาธารณะเกิดจากรูปแบบแผนของประเพณีที่เน้นความสวยงามและสร้างความสมบูรณ์ของสถาบันเมือง กล่าวคือเป็นการให้ความสำคัญกับการใช้งาน และความหมายของพื้นที่ ตัวอย่างเช่น พื้นที่จัตุรัส (Square) จะตั้งอยู่กับพื้นที่สำคัญของเมือง หรือพื้นที่ศูนย์กลางทางการเมือง ศาสนา ฯลฯ สร้างให้เกิดความสวยงาม สร้างสุนทรียภาพที่ดี จนเข้าสู่ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงของยุคสมัยใหม่ ที่มีแนวคิดความเป็นสากลจะเน้นเรื่องของการสร้างสรรค์พื้นที่ทางกายภาพให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีของคนทั้งทางด้านการระบายถ่ายเทอากาศ แสงแดด แต่ยังขาดการปฏิสัมพันธ์กับคนผนวกกับการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ก็ทำให้เกิดการพัฒนาเมืองที่มีการแบ่งสัดส่วนของการใช้ที่ดินแยกออกจากกัน ทำให้เกิดการใช้งานพื้นที่สาธารณะน้อยลง จนกระทั่งในยุคปัจจุบันที่เกิดแนวคิดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีของ Jane Jacobs¹² ได้พูดถึงประเด็นที่ต่างกันออกไป เช่น ลักษณะเฉพาะของเมืองเงื่อนไขทางความหลากหลายของเมือง แต่เมื่อแยกย่อยประเด็นที่เจอบอกพูดถึงออกมาคร่าว ๆ เราก็จะเห็นถึงข้อเสนอต่อโครงสร้างต่าง ๆ ที่ตามทัศนะของเจคอบแล้ว จะช่วยให้เมืองนั้น ๆ เป็นเมืองที่ดีได้ ทฤษฎีพื้นที่ป้องกันตนเอง (Defensible Space)¹³ ของ Oscar Newman ที่ใช้ในการวางผังขนาดใหญ่ที่มีกิจกรรมหลากหลาย เป็นทฤษฎีในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของการอยู่อาศัยในชุมชน ที่ประชาชนสามารถอยู่อาศัยและควบคุมดูแลความปลอดภัยได้ด้วย

ตัวเอง และ Carr, S¹⁴ ที่ให้ความสำคัญกับบริบทโดยรอบกับพื้นที่ว่างสาธารณะ รวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคมกับพื้นที่สาธารณะ จนทำให้เกิดความเป็นพื้นที่สาธารณะประเภทต่าง ๆ ขึ้น ในขณะเดียวกันการศึกษาเรื่องของที่ว่างสาธารณะได้มีวงกว้างมากขึ้นซึ่งขยายไปในเชิงสังคม¹⁵ Rapoport ได้ศึกษาระบบของกิจกรรม และความสำคัญทางวัฒนธรรมที่มีผลต่อพื้นที่ โดยให้ความสำคัญกับภูมิหลังของประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรมต่าง ๆ ว่าส่งผลต่อวิถีชีวิตของคน และก่อให้เกิดระบบของพื้นที่ กลายเป็นองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมที่ไม่สร้างเพียงพื้นที่ (Space) แต่ต้องสร้างความเป็นสถานที่ (Place) เพื่อให้เกิดความสอดคล้องความเป็นพื้นที่กายภาพและบริบททางสังคมวัฒนธรรม

รูปแบบแผนพัฒนาการของพื้นที่สาธารณะมีความแตกต่างกันระหว่างโลกตะวันออกและโลกตะวันตก¹⁶ ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี ได้อธิบายความต่างของแนวคิดพื้นที่สาธารณะในบทความ “แนวคิดพื้นที่สาธารณะในมุมมองตะวันตกและตะวันออก” ว่าในมุมมองของฝั่งตะวันตกนั้นจะเห็นถึงพัฒนาการที่เป็นแบบแผนชัดเจน มีลักษณะของพัฒนาการที่เป็นแนวยาว (Linear) และในขณะเดียวกันก็เกิดเป็นลักษณะเวียนวน (Cyclical) อันเกิดจากการจัดการโดยรัฐ ทำให้เกิดพื้นที่ทางประชาคมที่นำไปสู่การสร้างพื้นที่สาธารณะที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี ภายใต้กระแสของการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นจุดสำคัญของการพัฒนาพื้นที่สาธารณะที่เอื้อต่อคนมากยิ่งขึ้น ขณะที่พื้นที่สาธารณะในมุมมองทางตะวันออกนั้นเกิดขึ้นตามธรรมชาติจากการใช้งาน และการปรับตัวให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้อประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตประจำวัน โดยจะอิงกับสัณฐานของเมืองหรือชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับมิติทางสภาพแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ทำให้เกิดเป็นพื้นที่สาธารณะยืดหยุ่น กระจายไปที่ต่าง ๆ และเกิดการเคลื่อนไหว การลด เพิ่ม แปรเปลี่ยนของพื้นที่สาธารณะ ก่อนเข้าสู่การรับอิทธิพลในยุคล่าอาณานิคมที่เริ่มมีการคำนึงถึงโครงสร้างของเมือง และเกิดพื้นที่สาธารณะในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้น เช่น พื้นที่ริมน้ำ พื้นที่สวนสาธารณะ และยังเกิดการเป็นพื้นที่สาธารณะประชาคมของรัฐและราษฎร์เอกชนเช่นเดียวกับทางฝั่งตะวันตก ทำให้พื้นที่สาธารณะลดน้อยลง นำไปสู่การรื้อฟื้นการพัฒนาพื้นที่สาธารณะที่ผสมผสาน และให้ความสำคัญกับคนและการใช้งานในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น ในปัจจุบันทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก มีการชูประเด็นในเรื่องปรากฏการณ์ผลิตซ้ำของพื้นที่สาธารณะในกระแสโลกาภิวัตน์ โลกไร้พรมแดน และการพัฒนาทางเทคโนโลยี ที่ทำให้พื้นที่สาธารณะทางกายภาพลดบทบาทลง ทำให้เกิดพื้นที่สาธารณะในโลกเสมือนจริง (Virtual public space) อันทำให้

เกิดการแปรเปลี่ยนแนวคิดทางพื้นที่สาธารณะที่หลากหลายมากขึ้น เกิดแนวคิดที่ผสมผสานกันและไม่หยุดนิ่ง เป็นพลวัตของกระแสโลกที่ขับเคลื่อน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของพื้นที่สาธารณะอย่างไม่สิ้นสุด และการสร้างความเป็นตัวตนในระดับต่าง ๆ ของชีวิตสาธารณะ จะเห็นได้ว่าการศึกษารองพื้นที่สาธารณะ (Public space) ในเชิงการออกแบบ หรือในเชิงพฤติกรรมของการใช้งานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับมนุษย์ จะให้ความสำคัญกับคุณภาพของความเป็นพื้นที่สาธารณะ โดยเป็นการรับรู้ผ่านงานสถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณะทางกายภาพเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของประเภท ขนาดส่วน (Scale), พื้นที่ใช้สอย (Function), การรับรู้ (Perception), ความสวยงาม (Aesthetic) โดยมีการคำนึงถึง รูปแบบ วิถีชีวิต ประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องนามธรรมด้วยเช่นกัน กล่าวโดยสรุป พื้นที่สาธารณะจึงเป็นอาณาบริเวณที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร การสร้างความรู้สึกร่วม และการมีผลประโยชน์ของส่วนรวม ฉะนั้นพื้นที่สาธารณะจึงเป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม รูปธรรมของพื้นที่สาธารณะคือพื้นที่ทางกายภาพ เช่น สวนสาธารณะ ลานกิจกรรม ตลาดนัด วัด ฯลฯ ส่วนพื้นที่นามธรรม คือพื้นที่ที่ไม่มีขอบเขตแน่นอน เช่น พื้นที่ทางวัฒนธรรม สังคมออนไลน์ กลุ่มทางสังคม ฯลฯ

ในการจัดกลุ่มประเภทของพื้นที่สาธารณะนั้นมีการแบ่งหลายรูปแบบ เช่น แบ่งตามสภาพทางกายภาพและกลุ่มกิจกรรม โดยการแบ่งตามสภาพทางกายภาพ แบ่งได้ 2 รูปแบบ คือ (1) พื้นที่สาธารณะประเภทพื้นที่ (Area) หมายถึง พื้นที่สาธารณะที่มีลักษณะทางกายภาพที่ชัดเจน มีรูปร่างที่สามารถบอกขอบเขต และขนาดพื้นที่ได้ เช่น จัตุรัสเมือง ลานกิจกรรม สวนสาธารณะ (2) พื้นที่สาธารณะประเภทเส้นทาง (Linear) หมายถึง พื้นที่สาธารณะที่มีรูปร่างลักษณะแคบยาวหรือเป็นเส้น เช่น ถนน ทางเดินเท้า ส่วนการแบ่งตามกลุ่มกิจกรรม แบ่งได้หลัก ๆ 3 รูปแบบ¹⁷ โดยจำแนกตามกิจกรรมที่เกิดขึ้นในโครงข่ายพื้นที่โล่งของเมือง ได้แก่ (1) กิจกรรมจำเป็น (Necessary activities) เป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินกิจกรรมประจำวันของคน เป็นกิจกรรมที่คนไม่มีทางเลือกในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ (2) กิจกรรมทางเลือก หรือกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ (“Optional” or recreational activities) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของคน และเป็นกิจกรรมที่คนตัดสินใจแล้วแต่ช่วงเวลาและสถานที่ที่จะอำนวยความสะดวก (3) กิจกรรมผลลัพธ์ หรือกิจกรรมทางสังคม (“Resultant” or social activities) แบ่งตามความสำคัญและประโยชน์ใช้สอยของพื้นที่สาธารณะในชุมชนเมือง¹⁸ คือ 1) เพื่อการค้า

เป็นสถานที่เพื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยน การผลิตสินค้า สถานที่รับฝากของ และเป็นบริเวณเพื่อธุรกิจ 2) เพื่อการสื่อสาร เป็นสถานที่เพื่อกิจกรรมทางสังคม เป็นสถานที่ที่ผู้คนจะมาพบปะกัน 3) เพื่อการนันทนาการ ทั้งเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ แบบสงบเงียบหรือการเล่นกีฬา 4) เพื่อการการวะศรัทธา มักจะเป็นทางเข้าบริเวณด้านหน้าอาคารทางศาสนา เพื่อประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ 5) เพื่อเน้นให้ความสำคัญ หรือความเป็นเอกลักษณ์ของอาคารที่มีความสำคัญ 6) เพื่อผลทางด้านการมองเห็น เช่น ความต้องการพื้นที่ว่างบริเวณรอบอาคารสำคัญ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมือง เพื่อผลทางด้านความงาม ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจากตัวสถาปัตยกรรมนั่นเอง จากที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า การแบ่งประเภทของพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ มีความเกี่ยวข้องกับคน และมีความหมายเชิงสังคม ดังเช่นการวิเคราะห์ในเรื่องการผลิตพื้นที่ของ Henri Lefebvre ที่แสดงความสัมพันธ์เชิงความหมาย

การใช้พื้นที่ที่เป็นแบบสาธารณะ กึ่งสาธารณะ กึ่งส่วนตัวในพื้นที่เมือง ทั้งในรูปแบบของพื้นที่ภายในและภายนอก เช่น อาคาร สถานที่ พื้นที่ ลาน กิจกรรม จะเกี่ยวข้องกับการยึดครองพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการยึดครองโดยชอบธรรม หรือการยึดครองการใช้งานจนเกิดเป็นภาพจำในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เกิดการยึดครองพื้นที่สาธารณะในแบบของความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของพื้นที่ (Sense of place) เช่น ลานแอโรบิกของกลุ่มผู้สูงอายุ ลานกิจกรรมเอ็กซ์ตรีมของกลุ่มวัยรุ่น ฯลฯ กับการยึดครองในแบบของการเป็นเจ้าของอย่างถูกต้อง คือจากหน่วยงานรัฐ หรือการสร้างพื้นที่สาธารณะจากหน่วยงานเอกชนในพื้นที่ที่มีกรรมสิทธิ์ชัดเจน ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์ของการยึดครองพื้นที่สาธารณะที่ซ้อนทับกันอยู่ เช่น พื้นที่สาธารณะของภาครัฐที่ถูกกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งยึดครองบางช่วงเวลาด้วยการใช้งานเป็นประจำ จนเกิดความเข้าใจและยอมรับของคนโดยทั่วไปว่าเป็นพื้นที่ของกลุ่ม ๆ นั้นในเวลานั้น ๆ

สถานะของการเป็นพื้นที่สาธารณะ¹⁹ นั้นเกิดจากหลายเหตุปัจจัยหนึ่ง หากพิจารณาจากปัจจัยการเข้าถึง (Accessibility) เป็นสำคัญ พื้นที่สาธารณะ คือพื้นที่ที่เปิดให้คนทั่วไปเข้าถึงได้ โดยไม่ต้องรับคำยินยอม หรือต้องแจ้งให้ผู้ใดทราบ กล่าวคือสามารถเข้าถึงได้อย่างเป็นอิสระเสรี สอง หากพิจารณาจากความเป็นเจ้าของ (Owners) โดย Carr,S เห็นว่าพื้นที่สาธารณะใครจะเป็นเจ้าของก็ได้ไม่ว่าภาครัฐหรือเอกชน ในประเด็นนี้ทำให้ทราบสิทธิ์ในการจัดการ หรือดูแลพื้นที่สาธารณะ ฉะนั้นหากพิจารณาจากปัจจัย “ความเป็นเจ้าของ” ร่วมกับ “การเข้าถึง” พื้นที่ที่เป็นเอกชนและพื้นที่ของรัฐเอง ก็มี

ทั้งที่จำกัดเวลาในการเข้าถึงและไม่จำกัดเวลาการเข้าถึง ฉะนั้นความเป็นเจ้าของจึงไม่สามารถแสดงความเป็นพื้นที่สาธารณะได้มากไปกว่าการเข้าถึงสาม พิจารณาเชิงการออกแบบ (Designated areas) เป็นการบ่งบอกในเชิงความหมายของพื้นที่สาธารณะนั้น ๆ และเป็นส่วนที่มีผลต่อพฤติกรรมการใช้งานของคน จากที่กล่าวมาหากวิเคราะห์ความเป็นพื้นที่สาธารณะ โดยพิจารณาจากปัจจัยการเข้าถึง การเป็นเจ้าของ และการออกแบบ จะเห็นความเป็นพื้นที่สาธารณะใน 2 ระดับ คือ (1) ความเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีการใช้งานของคนได้อย่างอิสระเสรีไม่มีข้อจำกัดใด ๆ (2) ความเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีข้อจำกัดในการใช้งานของคนไม่ว่าจะเป็นด้านเวลาหรือขอบเขตพื้นที่

จะเห็นได้ว่าจากการศึกษาในเรื่องของ “ความเป็นพื้นที่สาธารณะ” กล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ของมวลชนทุกคน พื้นที่ที่มีการใช้งานของคนจำนวนมาก และเป็นพื้นที่ที่คนใช้งานได้อย่างอิสระเสรี สามารถเข้าถึงได้ทุกคน มีการเข้าถึงที่สะดวกสบาย (Accessibility) และเป็นพื้นที่ที่ปราศจากการกีดกันทางสังคม ไม่ว่าความเป็นเจ้าของพื้นที่สาธารณะจะเป็นได้ทั้งของภาครัฐและเอกชน (Public and Private) ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันตามประเภทของกายภาพและกลุ่มกิจกรรม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สนองกิจกรรมสาธารณะ กิจกรรมทางสังคม และวัฒนธรรมของเมือง เช่น พื้นที่สวนสาธารณะ ที่ตอบสนองด้านการใช้งานทางด้านกิจกรรมนันทนาการ หรือกิจกรรมออกกำลังกาย พื้นที่สาธารณะในวัดเป็นพื้นที่ที่ตอบสนองด้านกิจกรรมประเพณี เน้นในเรื่องการใช้งาน แต่ไม่ได้มีการกล่าวถึงการใช้งานในพื้นที่สาธารณะที่แสดงถึงความหมายความเป็นวัฒนธรรมที่ชัดเจน แต่ในทางกลับกันพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ กลับถูกยึดโยงกับความเป็นวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการใช้พื้นที่สาธารณะในการจัดกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ หรือพื้นที่ลานเอนกธรรมที่แสดงความเป็นตัวตนของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เราเรียกว่าวัฒนธรรมสมัยใหม่ ในปัจจุบันพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ นำเรื่องของวัฒนธรรมมาเป็นจุดขาย ตอบสนองการบริโภคของผู้ใช้งานทางด้านเทคโนโลยี กิจกรรมที่ร่วมสมัย ทำให้เกิดโอกาสในการแสดงตัวตนผ่านพื้นที่สาธารณะ เกิดโอกาสของการพัฒนาพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมเฉพาะเคลื่อนตัวออกมาจากชุมชนมาสู่เมืองมากขึ้น หรือแม้กระทั่งการแสดงวัฒนธรรมที่ขาดหายไปซึ่งอาจจะแสดงผ่านประเพณีประเพณีดั้งเดิม ฉะนั้นถ้าเรามีการศึกษาให้ชัดเจนถึงความสัมพันธ์ของคนและวัฒนธรรมที่มีต่อพื้นที่สาธารณะก็จะทำให้เห็นภาพของความเป็นพื้นที่สาธารณะในรูปแบบอื่น และนำไปสู่การศึกษาที่มีรายละเอียดมากยิ่งขึ้น

ความเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม

กระทรวงวัฒนธรรม อธิบายว่า “วัฒนธรรม” คือ วิถีชีวิตซึ่งมีทั้งที่เป็นนามธรรม และรูปธรรมที่จับต้องมองเห็นได้ วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมจะปรากฏในรูปของวัตถุ ส่วนวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมคือพฤติกรรมหรือยากที่จะมองเห็นได้ในทันที ได้แก่ ความรู้สึก คุณค่า ประเพณี ความเชื่อ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งทั้ง 2 ส่วนจะประกอบอยู่ในวิถีชีวิตของคนในสังคม “วัฒนธรรม” ในความหมายทางสังคมวิทยา²⁰ เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ (Style of life/ the way of life) ที่เกิดจากการเรียนรู้ สืบสอน ถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา และคือ ทุกสิ่งทุกอย่าง (Everything in the world) ที่มนุษย์สร้างขึ้น วัฒนธรรม²¹ คือความหมายที่แฝงไปด้วยระบบคิด ฉะนั้นการจะเข้าใจวัฒนธรรมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะต้องเข้าใจผ่านการตีความ การให้ความหมายทั้งในระดับของคนนอกและคนใน โดยสร้างความเข้าใจภายใต้บริบทของความสัมพันธ์ทางสังคม นอกจากนี้ “วัฒนธรรมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม” (Culture creates social)²² โดยเฉพาะในสังคมสมัยใหม่ “วัฒนธรรม” กลายเป็นจุดขายอันหนึ่งของรัฐบาลและองค์กรต่าง ๆ ทั้งในระดับประเทศ ระดับจังหวัด และระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะการท่องเที่ยวนั้นได้นำศิลปวัฒนธรรมมาเป็น “จุดขาย” อย่างไม่มีขอบเขต ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ลักษณะของวัฒนธรรมตามที่ Tyler กล่าวมีความคล้ายคลึงกับประเภทของวัฒนธรรม 2 แบบ ได้แก่ วัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (Traditional culture) ซึ่งคนรุ่นเก่า (Aged population) มักจะนิยมอนุรักษ์ไว้ด้วยเหตุผลของการคงให้เหลือเป็นมรดกของชาติได้ต่อไป และวัฒนธรรมสมัยนิยม (Popular culture) ที่เกิดขึ้นมาจากกระแสโลก ซึ่งส่วนใหญ่ผู้สร้างวัฒนธรรมนี้คือคนรุ่นใหม่ (Young generation) ซึ่งบางครั้งผู้ใหญ่ในสังคมอาจไม่เห็นด้วยทางออกทางหนึ่งคือการพัฒนาให้รูปแบบทั้งสองแบบข้างต้นเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัย (Contemporary culture) John Fiske²³ ได้กล่าวเกี่ยวกับแนวทางในการศึกษาวัฒนธรรมสมัยนิยมเอาไว้ว่าประกอบไปด้วย 3 แนวทาง ได้แก่ 1) พิจารณาวัฒนธรรมสมัยนิยมจากตัวแบบของการประนีประนอม (A consensual model) 2) พิจารณาวัฒนธรรมสมัยนิยมจากตัวแบบของอำนาจ (A model of power) 3) พิจารณาวัฒนธรรมสมัยนิยมในฐานะที่เป็น “สนามของการต่อรองช่วงชิง” (A site of struggle) Clifford Geertz

มองวัฒนธรรมในฐานะระบบสัญลักษณ์ (Codes) ที่มีการพัฒนาขึ้นมาและใช้เฉพาะกลุ่ม การทำความเข้าใจระบบสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงกันภายในสังคม จะทำให้นักมานุษยวิทยาเข้าใจความเป็นกลุ่มเป็นสังคมนั้น ๆ มากขึ้น และที่สำคัญจะทำให้เข้าใจความเฉพาะเจาะจงของแต่ละสังคมที่ไม่อาจใช้ข้อสรุปโดยทั่วไป อธิบายสังคมที่มีความแตกต่างและมีความเฉพาะได้ สรุปความคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ว่า สัญลักษณ์เป็นระบบหรือกลุ่ม มันซับซ้อน เป็นที่มาของข่าวสารที่เป็นสัญลักษณ์ภายนอกตัวเรา และอาจสืบทอดไปให้คนอื่น ๆ ได้ กลุ่มของสัญลักษณ์ทำหน้าที่เป็นกระบวนการทางสังคมและจิตวิทยาซึ่งหล่อหลอมพฤติกรรมที่เปิดเผยและเป็นสาธารณะ (Public behavior)²⁴

ในการศึกษาที่เน้นเรื่องของการเปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่าปัจจุบันเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมและวัฒนธรรมสมัยนิยม เพื่อตอบสนองความต้องการของคนแต่ละยุค และหยิบความเป็นดั้งเดิมมาสร้างความเป็นเอกลักษณ์/ อัตลักษณ์ของพื้นที่ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การผสมผสานทางวัฒนธรรม การประดิษฐ์ คิดค้นสิ่งใหม่ การสื่อสาร การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การยืม การยอกรับวัฒนธรรมอื่น ๆ และกระแสบริโภคนิยมที่เกิดภายใต้รูปแบบของโลกาภิวัตน์ที่มีการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านเทคโนโลยี อันทำให้เกิดการสื่อสารไร้พรมแดน เกิดการเปลี่ยนแปลงการยอมรับทางวัฒนธรรมอย่างง่ายได้ โดยที่ผลของลัทธิกระแสบริโภคนิยมทำให้เกิดการแปรรูปของวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า ซึ่งมันเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นปัจจัยที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เช่นกัน

พื้นที่ทางวัฒนธรรม (Cultural Space) มุมมองของนักมานุษยวิทยา Akhil Gupta and James Ferguson²⁵ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม อำนาจ และพื้นที่ โดยมองเรื่องวัฒนธรรม พื้นที่ สถานที่ เป็นสิ่งเดียวกัน Shunya Yoshimi พบว่าพื้นที่ถูกมองโดยนักสังคมวิทยามี 4 แบบ²⁶ คือ (1) พื้นที่ในฐานะที่เป็นธรรมชาติ เป็นอาณาเขตที่เกิดขึ้นตามกฎธรรมชาติ (2) พื้นที่ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรม เป็นพื้นที่นิเวศวิทยาวัฒนธรรมและจิตวิทยาสิ่งแวดล้อม (3) พื้นที่ในฐานะที่เป็นโครงสร้าง ซึ่งเป็นการมองพื้นที่แบบสัญลักษณ์เมือง (4) พื้นที่ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์สังคมวิทยาเมืองแนวใหม่ และยังมองเรื่องพื้นที่ว่า เป็นเสมือนตัวกลางของปฏิบัติการทางสังคมที่มีลักษณะอันเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความหมายแฝงอยู่ในตัว พื้นที่คือเวทีที่เกิดการกระทำระหว่างกันทางสังคม ก่อให้เกิดการสร้าง ความหมายอยู่ตลอดเวลา

Henri Lefebvre อธิบายถึงพื้นที่ทางสังคม เป็นอาณาเขตที่รวบรวมเอาสิ่งต่าง ๆ ที่สร้างและความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ มาไว้ด้วยกัน จึงเป็นที่ที่เกิดปฏิสัมพันธ์ ระหว่างการผลิตทางสังคม (Social production) และการสืบทอดทางสังคม (Social reproduction) จากที่กล่าวมาความหมายของพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นการให้ความหมายที่สอดคล้องกับพื้นที่ทางสังคม ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมที่ยึดโยงความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์วิถีชีวิต วัฒนธรรมต่าง ๆ แนวคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม²⁷ ดังกล่าวได้รับการพัฒนาและต่อยอดออกไปอีกอย่างซับซ้อน ทำให้เกิดพลังในการวิเคราะห์ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก เป็นพื้นที่ที่ใช้ต่อรองทางความหมายและอำนาจที่อยู่ระหว่างคู่ตรงข้าม หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นพื้นที่ที่สาม เพราะสามารถผสมผสานความรู้ต่าง ๆ อย่างหลากหลายที่อาจจะเกิดการปะทะหรือขัดแย้งกันเองได้ เช่น การใช้พื้นที่วัดในเชิงเศรษฐกิจที่เป็นการสร้างและต่อรองความหมายของวัด ระหว่างเจ้าอาวาส พระสงฆ์ และคนในย่าน พบว่าความหมายที่กลุ่มคนเหล่านี้สร้างขึ้นมีส่วนที่หนุนเสริมกันคือการจัดหารายได้เพื่อนำเงินมาบำรุงวัด โดยสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจบนพื้นที่ “สาธารณ” ได้แก่ ลานวัด ส่วนที่ขัดแย้งกันคือ การพยายามสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจบนพื้นที่ที่มีนัยของ “ความศักดิ์สิทธิ์” จนทำให้พื้นที่ทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นไม่ได้ จึงเกิดกระบวนการต่อรองความหมายของวัดในฐานะพื้นที่ทางการศึกษาระหว่างคณะสงฆ์ เจ้าอาวาส และพระสงฆ์สามเณร จนคลี่คลายมาสู่การประนีประนอมให้มีการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ ได้

จากแนวคิดเรื่อง “Thick Description”²⁸ ให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาที่ใส่ใจด้านวัฒนธรรม ในฐานะระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์ให้ความหมายและเชื่อมโยงติดต่อกันผ่านการใช้วัฒนธรรม มองปรากฏการณ์ในระดับลึกสนใจเรื่องการตีความ การค้นหาความหมายที่ผู้คนให้เพื่อทำความเข้าใจความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นการให้ความหมายในลักษณะที่เรียกว่า ‘Thick Description’ ซึ่งการมองปรากฏการณ์ในระดับต้น ไม่สามารถทำหน้าที่นี้ได้ การมองปรากฏการณ์ในระดับลึก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาข้อมูลเชิงภูมิหลัง (Background information) หมายถึง “องค์ประกอบทางวัฒนธรรม” เช่น เหตุการณ์ พิธีกรรมเฉพาะ ประเพณี ความเชื่อ ความคิด ฯลฯ ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจถึงความเป็น “วัฒนธรรมเฉพาะ” ที่สะท้อนมาในเชิงพื้นที่ได้

จากความหมายข้างต้นจะเห็นได้ว่า “ความเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม” หมายถึง พื้นที่ที่เป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการใช้กิจกรรม

การให้ความหมายในรูปแบบของวิถีชีวิต ประเพณีต่าง ๆ ความเชื่อ การต่อรอง และอำนาจทางสังคม ทั้งที่เป็นพื้นที่ที่แสดงถึงความสำคัญในอดีต หรือแสดงถึงความทันสมัย มีการเชื่อมโยงให้เห็นมิติความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทั้งในบริบทของประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิต วัฒนธรรม รวมไปถึงด้านอื่น ๆ

อภิปรายผล

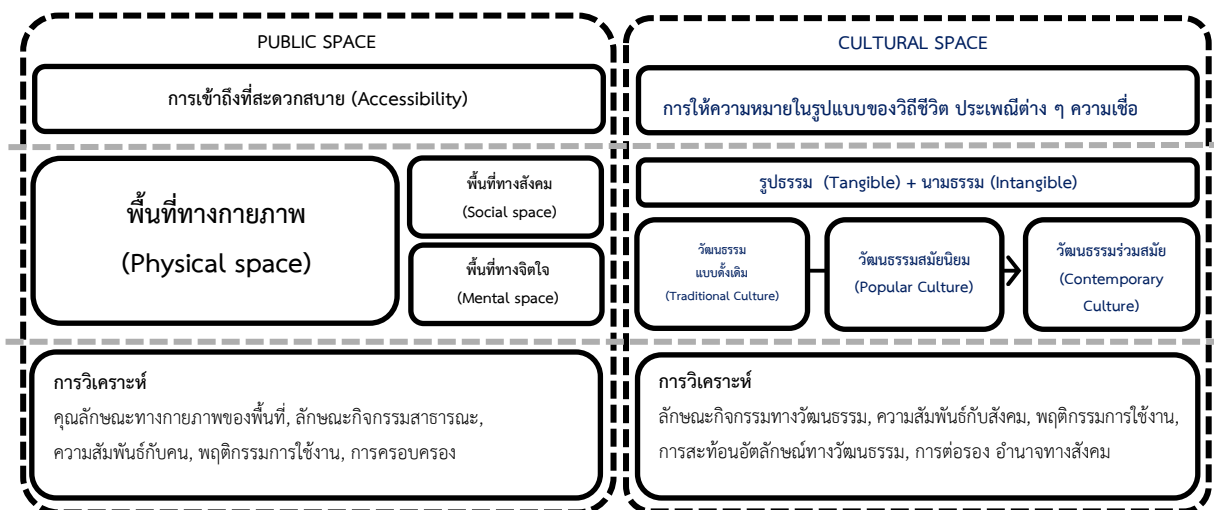
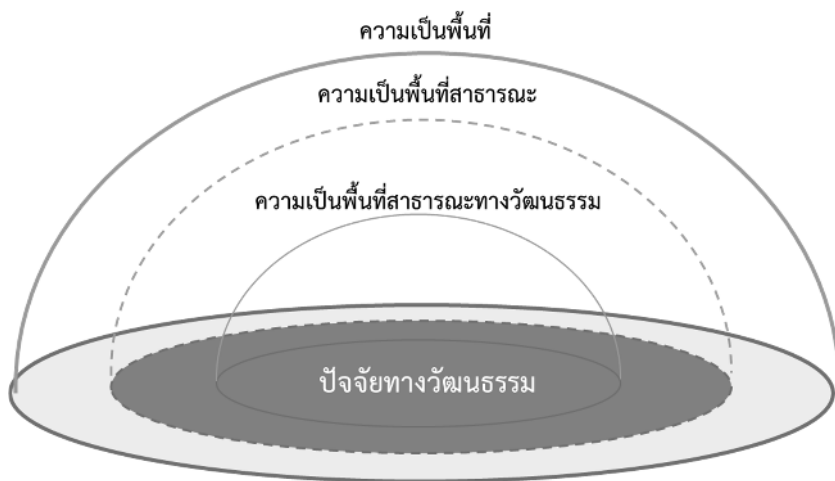
จากการศึกษาแนวคิดต่าง ๆ จะสะท้อนให้เห็นถึงประเด็นที่มีความซับซ้อนทั้งทางด้านความหมายของมุมมองในแต่ละศาสตร์วิชา ซึ่งในแต่ละศาสตร์มีการศึกษาในหลากหลายสาขาและให้ความหมายที่เหมือนและแตกต่างกันไป ทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยในการอภิปรายผลนี้จะแสดงให้เห็นถึงการซับซ้อนและข้อแตกต่างที่ค้นพบ และสามารถอธิบายถึงความเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมได้ดังนี้

ตามที่ Tyler อธิบายการพัฒนาลักษณะของรูปแบบวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมและวัฒนธรรมสมัยนิยม จนเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัย (Contemporary culture) ผนวกกับความเป็นพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ทางวัฒนธรรมจะเห็นถึงความซับซ้อนของวัฒนธรรมที่เกิดในพื้นที่และการใช้งานของพื้นที่ ทำให้เห็นว่าปัจจัยทางวัฒนธรรมนั้นส่งผลต่อพื้นที่สาธารณะ และจากกระแสบริโภคนิยมในเรื่องการแปรรูปทุนทางวัฒนธรรมผ่านการบริโภคของผู้ใช้งาน การบริโภคสัญลักษณ์ การเกิดวัฒนธรรมใหม่โดยให้ความหมายผ่านสื่อ (การโฆษณา) โดยเป็นการแสดงออกจากการใช้พื้นที่สาธารณะ เกิดเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมใหม่ และเกิดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ตายตัว ทำให้เกิดการซ้อนทับด้านความไม่ชัดเจน และความคลุมเครือด้านความหมายของพื้นที่สาธารณะกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกาะเกี่ยวกันอย่างแยกออกไม่ได้ ซึ่งจะสอดคล้องกับ Clifford Geertz ที่เน้นศึกษาวัฒนธรรมในฐานะระบบสัญลักษณ์ ที่เป็นการให้ความหมายของมนุษย์ และเชื่อมร้อยกันผ่านการใช้วัฒนธรรม โดยมองเป็นปรากฏการณ์ในระดับลึกเพื่อทำความเข้าใจความคิดพฤติกรรมของมนุษย์ผ่านองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจถึงความเป็น “วัฒนธรรมเฉพาะ” ที่สะท้อนมาในเชิงพื้นที่ได้

แต่ถ้าพิจารณาในรายละเอียดจากคำนิยาม ความหมาย ความเป็นพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางวัฒนธรรม ภายใต้กรอบการผลิตสร้างด้านพื้นที่ของ Henri Lefebvre แล้ว เราจะเห็นได้ว่าในพื้นที่สาธารณะนั้นมีส่วนย่อย

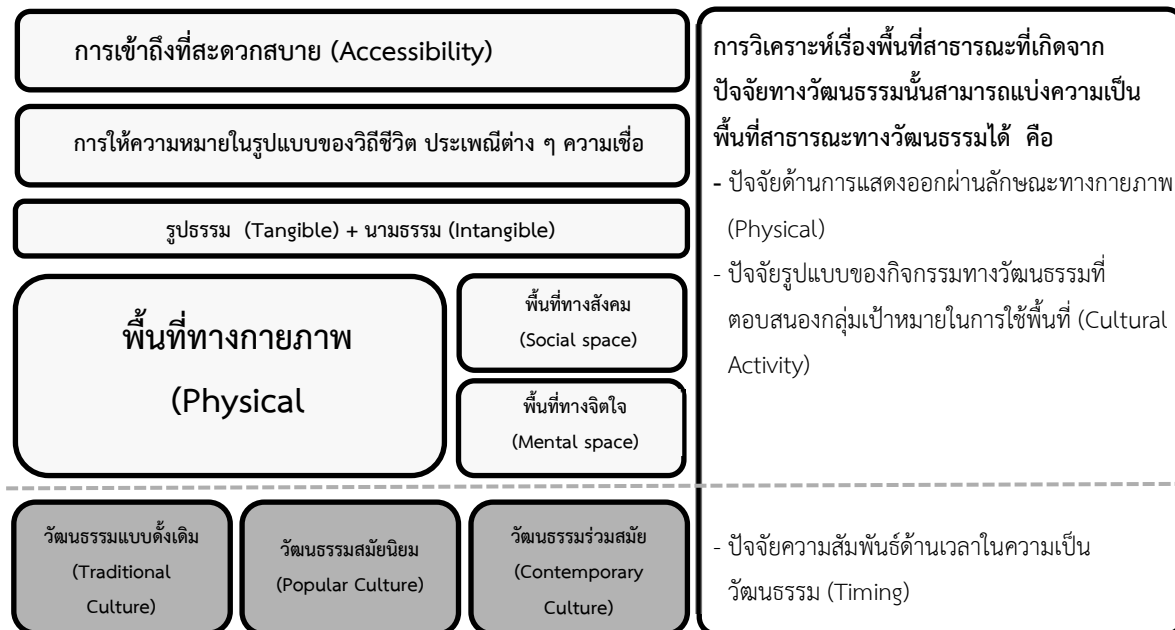
ที่เกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมทั้งทางด้านกลุ่มคน ชาติพันธุ์ คติความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่สาธารณะ เช่น การรวมกลุ่มของคนในการครอบครองพื้นที่ ทำให้เกิดพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมเฉพาะ การแสดงสัญลักษณ์ทางด้านเชื้อชาติ ทางวัฒนธรรม ผ่านพื้นที่สาธารณะ หรือการสร้างประเพณีประติมากรรมในพื้นที่สาธารณะเพื่อแสดงความคิดเห็นในสังคม ฯลฯ โดยที่ใน “ความเป็นพื้นที่สาธารณะ” และ “ความเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม” นั้นจะมีการซ้อนทับกันทางด้านความหมายในเรื่องความเป็นพื้นที่ที่รองรับด้านกิจกรรมสาธารณะ กิจกรรมทางสังคมและทางวัฒนธรรม โดยข้อแตกต่างคือในเรื่องของพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นจะไม่ค่อยกล่าวถึงการครอบครองพื้นที่ หรือการเข้าถึงพื้นที่ แต่จะเน้นความสำคัญในเรื่องรูปแบบของวิถีชีวิต ประเพณีต่าง ๆ ความเชื่อ การต่อรอง และอำนาจทางสังคม

ภาพที่ 4 การวิเคราะห์ การซ้อนทับทางด้านของความหมาย และการใช้งานที่สะท้อนความเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม

สิ่งที่เห็นจากภาพที่ 4 จะเห็นได้ว่าเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นเป็นส่วนย่อยของพื้นที่สาธารณะที่ซ้อนทับกันอยู่ด้านความหมาย คือ การที่ความหมายของพื้นที่สาธารณะกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นอยู่ภายใต้กรอบของคำว่า “พื้นที่” ที่ครอบคลุมอยู่ โดยที่การศึกษาแยกประเด็นกันในแต่ละศาสตร์ทำให้รูปร่างของความหมายนั้นแตกต่างกันไปตามแต่ละศาสตร์ที่แยกกันอยู่ แต่เมื่อพิจารณาร่วมกันจะเห็นว่ามีส่วนของความหมายที่ซ้อนทับกันอยู่ คือในเรื่องของความเป็นพื้นที่ทางรูปธรรมและนามธรรม ความเป็นพื้นที่สาธารณะได้ลงในรายละเอียดของกิจกรรมที่ตอบสนองทางด้านกายภาพ และพฤติกรรมทางสังคม และสัมพันธ์กับลักษณะทางจิตใจและทางประวัติศาสตร์ แต่ความเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นได้ลงในรายละเอียดของกิจกรรมที่ทำให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ตอบสนองกลุ่มเป้าหมายทางวัฒนธรรมในการใช้พื้นที่ ฉะนั้น “ปัจจัยทางวัฒนธรรม” จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความหมายเฉพาะที่สะท้อนเอกลักษณ์/ อัตลักษณ์ของพื้นที่สาธารณะ ปัจจัยในการมีอยู่ของพื้นที่สาธารณะรวมถึงพื้นที่ทางวัฒนธรรมในแต่ละเมืองและชุมชน และช่วยให้เข้าใจเหตุการณ์การปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ในแต่ละวัฒนธรรม รวมถึงสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้ สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นถึงความสำคัญในการศึกษาเรื่องของความหมายและความเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ “พื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม” (Public cultural space) หมายถึง พื้นที่สาธารณะ ที่มีความเกี่ยวข้องกับความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ประเพณี วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายด้านเชื้อชาติ และองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ เป็นพื้นที่ที่มีการใช้งานของคน สามารถเข้าถึงได้ทุกคน โดยมีการกระทำ การใช้งาน หรือพฤติกรรมของมนุษย์ทางกายภาพและทางจิตใจ ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ลักษณะทางสังคม หรือการโยกย้ายของกลุ่มคนเป็นพื้นที่ จนเกิดเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น พื้นที่สาธารณะในพื้นที่วัดที่รองรับกิจกรรมทางด้านประเพณีและศาสนา พื้นที่สวนสาธารณะที่รองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย หรือแม้กระทั่งพื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้นใหม่ผ่านการจัดการในรูปแบบของประเพณีประติสฐ์ที่สร้างวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่สอดคล้องประสาณเรื่องราวของวัฒนธรรมในอดีต

PUBLIC CULTURAL SPACE

ภาพที่ 5 การวิเคราะห์
ความเป็นพื้นที่สาธารณะ
ทางวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์เรื่องการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมนั้น สามารถแบ่งความเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมให้เห็นชัดมากยิ่งขึ้นจากปัจจัย 3 ด้าน คือ (1) ปัจจัยด้านการแสดงออกผ่านลักษณะทางกายภาพ (Physical) (2) ปัจจัยรูปแบบของกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ตอบสนองกลุ่มเป้าหมายในการใช้พื้นที่ (Cultural activity) (3) ปัจจัยความสัมพันธ์ด้านเวลาในความเป็นวัฒนธรรม (Timing) ซึ่งสามารถแบ่งความเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมได้ 3 รูปแบบ คือ (1) พื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม เป็นพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับประเพณี กลุ่มคน เชื้อชาติ ดั้งเดิมของพื้นที่นั้น ๆ มีการใช้งานอย่างต่อเนื่อง เช่น พื้นที่ วัด ลานวัด ศาสนสถาน พื้นที่ลานกิจกรรมดั้งเดิมที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน (2) พื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมแบบสมัยนิยม เป็นพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ มีกิจกรรมร่วมที่สอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เช่น ลานกิจกรรมกีฬาเอ็กซ์ตรีม ลานกีฬาต่าง ๆ ลานกิจกรรมต่าง ๆ (3) พื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมแบบผสมผสาน เป็นพื้นที่สาธารณะที่ตอบสนองความต้องการในรูปแบบที่ผสมผสานความเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้าด้วยกัน เช่น ลานกิจกรรมที่มีการสร้างประเพณีประดิษฐ์โดยนำเรื่องราวในอดีตมาสร้างความเป็นเอกลักษณ์ แต่ตอบสนองเรื่องพฤติกรรมสมัย

นิยม โดยการศึกษาให้ความหมายและความเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทำให้เห็นว่าจากการศึกษารายละเอียดในเรื่อง พื้นที่, พื้นที่สาธารณะ, พื้นที่ทางวัฒนธรรม จำเป็นต้องดูมิติทางวัฒนธรรม ไปพร้อมกันด้วย อันจะทำให้เห็นถึงความสำคัญที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งโดยส่วนใหญ่ เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีส่วนสำคัญต่อการก่อรูปของพื้นที่สาธารณะ ทำให้เกิดการเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมใหม่ และเกิดรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ตายตัว ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำโขงของเมือง นครพนม ที่เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านความเป็นพื้นที่สาธารณะหลัก ของเมือง เป็นพื้นที่ที่รองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย และการสร้างพื้นที่ลานพญาศรีสัตตนาคราชเป็นการพัฒนาพื้นที่สาธารณะที่มุ่งเน้น ในเรื่องของทางท่องเที่ยว โดยให้ความสำคัญของการเข้าถึงของคน ทำให้เกิด กิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีแห่งใหม่ เกิดการครอบครองพื้นที่ เกิดการใช้ พื้นที่สาธารณะจากวัฒนธรรมดั้งเดิมสู่การเกิดพื้นที่สาธารณะจากวัฒนธรรมใหม่ เกิดแรงดึงดูด และส่งผลต่อการพัฒนา เกิดกระบวนการทางสังคม รวมถึงการ สร้างวัฒนธรรมใหม่ วัฒนธรรมประดิษฐ์ เข้าไปในพื้นที่ตามกระแสบริโภคนิยม จนทำให้เกิดการเคลื่อนตัวของพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางวัฒนธรรมเข้าหากัน จนกลายเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม

จะเห็นได้ว่า “ความเป็นพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรม” นั้นเป็นพื้นที่ ที่มีอยู่ สอดแทรก และปรากฏอยู่ในเมืองทุกเมือง ซึ่งเมืองแต่ละเมืองนั้นจะมี ความเป็นวัฒนธรรมเฉพาะ ลักษณะเด่นทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และมีความชัดเจนของพื้นที่สาธารณะที่แตกต่างกัน ทั้งยังแสดงถึงด้านการใช้งาน ด้านการรองรับกิจกรรมประเพณีและวัฒนธรรม ด้านกิจกรรมทางด้าน วัฒนธรรมที่ผสมผสาน ฯลฯ บทความนี้แสดงให้เห็นถึงแนวทางของการศึกษากับการวิเคราะห์ที่มีมุมมองที่กว้างขึ้น นอกเหนือจากการวิเคราะห์เหตุปัจจัย ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ภายใต้เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง จากมิติต่าง ๆ และแสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายสะท้อนตัวตนที่เป็นอัตลักษณ์ เฉพาะของพื้นที่สาธารณะ ว่าเกิดจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เป็น ตัวกำหนดรูปแบบกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะนั้น ๆ การให้ความสำคัญกับ ความเป็นวัฒนธรรมกับพื้นที่ มนุษย์กับวัฒนธรรม ที่เข้าถึงองค์ประกอบทาง วัฒนธรรม ปัจจัยทางวัฒนธรรม ทำให้เห็นตัวแปรทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึง เชิงพื้นที่ต่าง ๆ และนำไปสู่การศึกษาการกระบวนการพัฒนาพื้นที่ที่ชัดเจน มากยิ่งขึ้นต่อไป

เชิงอรรถ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ในหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในหัวข้อ “พลวัต” การพัฒนาพื้นที่สาธารณะทางวัฒนธรรมในเมืองนครพนม.

² This paper is a part of a PhD dissertation entitled Dynamism of Cultural Public Space Development in Nakhon Phanom, for the Doctor of Philosophy Program in Architecture at the Faculty of Architecture, Khon Kaen University.

³ วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงความหมายจากนักวิชาการหลายคนภายใต้กรอบแนวคิดของ Henri Lefebvre เพื่ออธิบายความสำคัญของ “พื้นที่” ว่าเป็นพื้นฐานของชีวิตทางสังคมทุกรูปแบบ.

⁴ Henri Lefebvre, **The production of space**, trans. Donald Nicholson-Smith (Oxford: Blackwell, 1991), 68-167.

⁵ คำอธิบายของ Dr. Edward Soja กล่าวไว้ใน Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real and imagined places เป็นการขยายแนวคิดให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างความหมายของพื้นที่ของแนวคิด Henri Lefebvre.

⁶ Neil Leach, ed., **Rethinking architecture: A reader in cultural theory** (London: Routledge, 1997), xiv; Bill Thompson, “Hermeneutics for architects?,” **The Journal of Architecture** 12, 2 (2007): 183-191.

⁷ ศุภยาดา ประดิษฐ์ไวทยาการ, “พื้นที่สาธารณะ” (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555), 11-12.

⁸ จอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) นักวิชาการชาวเยอรมันอธิบายแนวคิดที่เกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะในผลงานชื่อ “การแปลงรูปเชิงโครงสร้างของพื้นที่สาธารณะ” (The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society).

⁹ Anne Vernez-Moudon นักวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมและออกแบบชุมชนเมือง ได้ให้ความสำคัญเรื่องของคุณภาพของพื้นที่สาธารณะในการเป็นพื้นที่ถูกสร้างสรรค์ด้วยการรับรู้พื้นที่ผ่านตัวสถาปัตยกรรม ประเภท ขนาด และกิจกรรมของพื้นที่สาธารณะที่รองรับลักษณะการใช้ที่ดินของเมืองในย่านต่าง ๆ.

¹⁰ Kevin Lynch, **A theory of good city form** (Cambridge: MIT Press, 1981), 49.

¹¹ สันต์ สุวัจฉราภินันท์, **ว่าด้วยทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางสังคม** (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557), 4-26

¹² Jane Jacobs เจ้าของงานเขียนสำคัญที่กลายเป็นตำราหลักการวางผังเมือง หนังสือ The Death and Life of Great American Cities.

¹³ หลักการออกแบบ defensible space โดย Oscar Newman แรกเริ่มได้ให้หลักการไว้สามข้อ คือ (1) เป็นพื้นที่ที่มีการเฝ้าระวังตามธรรมชาติ (2) เป็นพื้นที่ที่มีอาณาเขตชัดเจน และ (3) เป็นพื้นที่ที่มีภาพลักษณ์ที่ดีแสดงถึงการได้รับการดูแลเอาใจใส่.

¹⁴ Stephen Carr and others, **Public space** (New York: Cambridge University Press, 1995), 50.

¹⁵ Amos Rapoport, **Human aspects of urban form: Towards a man environment approach to urban form and design** (Oxford: Pergamon Press, 1977), 38.

¹⁶ สันต์ สุวัจฉราภินันท์, **ว่าด้วยทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ทางสังคม**, 29-53.

¹⁷ Jan Gehl, **Life between buildings: Using public space** (New York: Van Nostrand Reinhold, 1987), 11-14.

¹⁸ อภิศักดิ์ ไพฑาคำ, “แนวทางการพัฒนาพื้นที่ว่างสาธารณะสำหรับชุมชนเมือง: กรณีศึกษา เมืองขอนแก่น” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 30-31.

- ¹⁹ ปรานอม ดันสุขานันท์ และมนสิชา เพชรานนท์, **พื้นที่สาธารณะในเมือง: ชีวิตเมืองขอนแก่น** (ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2550), 6-7.
- ²⁰ Edward Burnett Tylor, **Primitive culture** (London: John Murray, 1871), 1-22.
- ²¹ Clifford Geertz, **The interpretation of cultures** (New York: Basic Books, 1973), 3-5.
- ²² Raymond Williams, **The sociology of culture** (Chicago: The University of Chicago Press, 1981), 112-118.
- ²³ John Fiske นักวิชาการด้านสื่อและนักทฤษฎีวัฒนธรรม ที่สอนทั่วโลกและมีประเด็นที่น่าสนใจ ได้แก่ การศึกษา วัฒนธรรม การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของวัฒนธรรมสมัยนิยม สื่อ ศึกษาศาสตร์ และการศึกษาทางโทรทัศน์.
- ²⁴ อคิน รพีพัฒน์, **วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์** (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551), 80.
- ²⁵ Akhil Gupta and James Ferguson อธิบายกรอบแนวคิดเรื่องของมนุษย์วัฒนธรรมที่พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม พื้นที่ และอำนาจ และวัฒนธรรมเป็นโครงการของการสร้างสถานที่และสร้างคนไปพร้อมกัน (place making and people making).
- ²⁶ Shunya Yoshimi, **Toshi shakaigaku no furontia [The frontiers of urban sociology]** (Tokyo: Nikhon Hyoronsha, 1992), 111-139.
- ²⁷ อานันท์ กาญจนพันธุ์, “ความเข้าใจ วัฒนธรรม ในงานวิจัยสังคมไทย,” ใน **มานุษยวิทยาปะทะวัฒนธรรมศึกษา** (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2552), 10-121.
- ²⁸ Clifford Geertz, **The interpretation of cultures**, 6-10.

Bibliography

Sources (Thai)

- Anan Ganjanpan, “khwāmkhaochai watthanatham nai ngānwichai sangkhom Thai [Culture understanding in Thai society research].” In **mānutsayawitthaya patha watthanatham suksa [Anthropological vs Culture study]**, 10-121. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre, 2009.
- Apisak Phaithakam. “nāēothāng kānphatthana phūnthī wāng sāthāraṇa samrap chumchon mūāng : kōṛanī suksa mūāng Khōṅ Kāēn [The open space development guidelines for urban communities: A case study of Khonkaen city].” Master Thesis, Chulalongkorn University, 2000.
- Arkin Rapeepat. **watthanatham khū khwāmmai: thritsadī læ withikān khōṅg khlipfōt kīāsa [Culture is Meaning: Clifford Geertz Theory]**. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre, 2008.
- Ministry of Culture. **phāēn māēbot watthanatham hāēng chaṭ Phō.Sō. [National cultural master plan 2007-2016]**. Bangkok: Office of the Permanent Secretary for Culture, 2009.
- Pranom Tansukanun and Monsicha Bejrananda. **phūnthī sāthāraṇa nai mūāng: chīwit mūāng Khōṅ Kāēn [A search for vital public spaces: The urban life of Khon Kaen]**. Khon Kaen: Faculty of Architecture, Khon Kaen University, 2007.

Pranom Tansukanun and Wittaya Daungthima. **næothāṅ kānphatthana khwāmpen yān lāk miti khōṅ mūāṅ Chīāṅ Mai** [The multi-layered districts of Chiang Mai city]. Chiang Mai: Maejo University, 2012.

Sant Suwatcharapinun. **wāduāi thritsadi thāṅ sathāpattayakam phūnthī sathāraṇa læ phūnthī thāṅ sangkhom** [Towards architectural theories: public space social]. Chiang Mai: Chiang Mai University Press, 2014.

Srisak Wallipodom. **rūān Thai bān Thai** [Tradition Thai House]. Bangkok: Ancient Town, 2000.

Supayada Praditvaitayakorn. “phūnthī sathāraṇa [Public Space].” Master thesis, Silpakorn University, 2012.

Yongyut Buranachareonkit, **krabuānkān sāṅg tōrōṅg khwāmmai khōṅgwat nai thāna thī pen phūnthī thāṅ sangkhom: kōraṇī suksā wat pathum khongkhā læ wat trai mit witthaya rām** [Wat' as social space: Processes of construction and contest meanings]. Bangkok: Thammasart University, 2002.

Sources (Other languages)

Carr, Stephen and others. **Public space**. New York: Cambridge University Press, 1995.

Featherstone, Mike. **Consumer culture and postmodernism**. London: SAGE, 1992.

Fiske, John. **Understanding popular culture**. Boston: Unwin Hyman, 1989.

Foucault, Michel. **The order of things: An archeology of the human science**. London: Tavistock Publications Limited, 1970.

Geertz, Clifford. **The interpretation of cultures**. New York: Basic Books, 1973.

Gehl, Jan. **Life between buildings: Using public space**. New York: Van Nostrand Reinhold, 1987).

Habermas, Jurgen. **The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society**. Translated by Thomas Burger and Frederick Lawrence. Cambridge: MIT Press, 1989.

Jacobs, Jane. **The death and life of great American cities**. New York: MIT Press, 1960.

Leach, Neil, ed. **Rethinking architecture: A reader in cultural theory**. London: Routledge, 1997.

Lefebvre, Henri. **The production of space**. Translated by Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell, 1991.

Lynch, Kevin. **A theory of good city form**. Cambridge: MIT Press, 1981.

Newman, Oscar. **Defensible space: Crime prevention through urban design**. New York: Macmillan, 1972.

Norberg-Schulz, Christian. **Existence, Space and Architecture**. London: Studio Vista Limited, 1971.

Rapoport, Amos. **Human aspects of urban form: Towards a man environment approach to urban form and design**. Oxford: Pergamon Press, 1977.

- Shone, Anton and Bryn Parry. **Successful event management: A practical handbook**. London: Thomson, 2004.
- Soja, Edward. **Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real and imagined places**. Cambridge, Massachusetts: Blackwell, 1996.
- Thompson, Bill. "Hermeneutics for architects?." **The Journal of Architecture** 12, 2 (2007): 183-191.
- Tylor, Edward Burnett. **Primitive culture**. London: John Murray, 1871.
- Vernez-Moudon, Anne. **Public streets for public use**. New York: Colombia University Press, 1991.
- Williams, Raymond. **The sociology of culture**. Chicago: The University of Chicago Press, 1981.
- Yoshimi, Shunya. **Toshi shakaigaku no furontia [The frontiers of urban sociology]**. Tokyo: Nihon Hyoronsha, 1992.